

**ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА РОЗВИТКОМ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

Досліджуються сутність процесу управління інтелектуальним капіталом, особливості суб'єкта й об'єкта управління інтелектуальним капіталом, особливості управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, процес управління інтелектуальним капіталом підприємства, суб'єкт управління, об'єкт управління.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Глобальна економіка знаходиться у фазі, коли інтелектуальний капітал підприємства стає стратегічним ресурсом і ключовою конкурентною перевагою підприємств. На підприємствах нагальною проблемою стало формування і використання технічних, економічних, виробничих та інших видів знань, сукупність яких утворює інтелектуальний капітал підприємства. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом на рівні підприємства необхідна розробка відповідного організаційно-економічного інструментарію, який неможливий без врахування особливостей управління та розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Незважаючи на значний доробок західних учених у дослідженнях економічного використання інтелектуального капіталу, мінливість умов суспільного виробництва потребує адаптації існуючих інструментів і постійного вдосконалення напрацьованої методологічної бази в цій сфері.

До досліджень, присвячених розв'язанню даної проблеми, належать праці таких зарубіжних авторів: Е. Брукінга [2], Т. Стюарта [12], В.А. Дресвянникова [4], С. М. Климова [6], А.Н. Козирева [7], Л. І. Лукичевої [9]. Особливості вітчизняної економіки вносять корективи до процесу формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства, що унеможливило безпосереднє прийняття зарубіжних моделей, адекватних до умов розвитку економіки нашої країни. Вагомий вклад у процес формування та розвитку інтелектуального капіталу внесли праці таких вітчизняних вчених як О. Бутнік-Сіверського [1] В. Геєця [3], О. Кендюхова [5], О. Кузьміна [8], І. Мойсеєнко [10], А. Чухно [13], проте необхідно зазначити, що й досі недостатньо обґрунтовані особливості формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємства.

Цілями статті є дослідження особливостей управління формуванням та розвитком

інтелектуального капіталу підприємств. Для досягнення поставленої мети нами виконано такі завдання:

- уточнено зміст категорії інтелектуального капіталу підприємства;
- визначено суб'єкт та об'єкт управління інтелектуальним капіталом підприємства;
- сформовано особливості управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підходи до визначення сутності категорії інтелектуального капіталу підприємства поділяють залежно від змісту на ціннісний (введені у відтворювальний процес інтелектуальні блага здатні задовольняти потреби підприємства) [2, 4, 5, 12] та вартісний (вартість, що приносить додаткову вартість у разі використання її у процесі інтелектуальної діяльності) [7]. Інтегруючи ціннісний та вартісний підходи, визначаємо, що інтелектуальний капітал представляє собою нагромаджений запас інтелекту (творчості) та його продуктів (власних або придбаних), виражених в грошовій формі, які можуть бути використані та(або) використовуються в процесі виробництва (матеріальному та(або) нематеріальному) з метою отримання додаткових економічних вигод.

Управління інтелектуальним капіталом підприємства розглядаємо як складну конструкцію чи систему. Оскільки управління інтелектуальним капіталом не може існувати безвідносно до управління підприємством у цілому, то управління інтелектуальним капіталом є проявом цієї системи і розглядається як система нижчого порядку.

Складовими концепції управління інтелектуальним капіталом є керуюча система, суб'єкт управління, за допомогою якої відбувається процес управління підприємством, та керована система, безпосередньо на яку керуюча система здійснює вплив. Керована система здійснює зворотній вплив на керовану систему.

Управління інтелектуальним капіталом - відкрита система, тобто на неї впливають зовнішні рушійні сили процесу управління інтелектуальним капіталом, які визначають характер даного

процесу, основним з яких є ринок інновацій, як результат комерціалізації інтелектуального капіталу підприємства (рис 1).

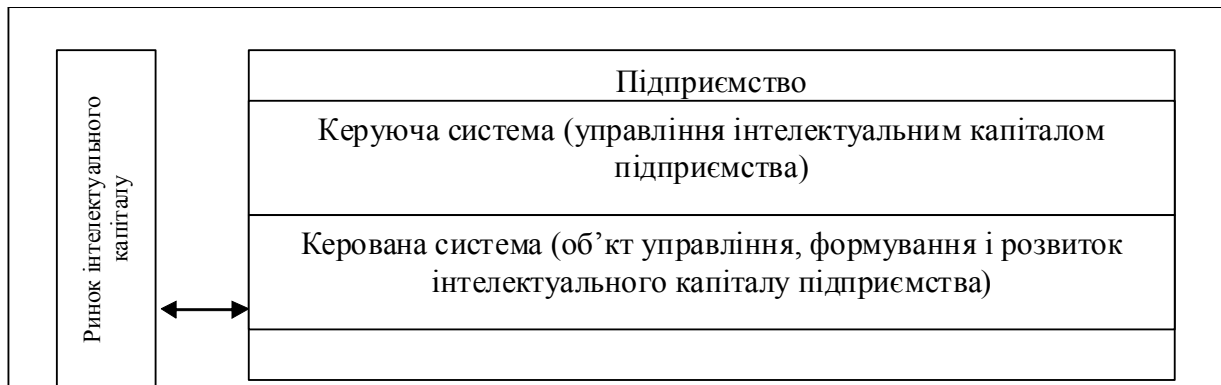

Рис.1 Процес управління інтелектуальним капіталом підприємства, авторська розробка на основі досліджень [8]

Отже, розглянемо особливості об'єкта управління, суб'єкта управління та ринку інтелектуального капіталу підприємства.

Об'єктом управління в галузі, що досліджується, є процеси, пов'язані з формуванням і розвитком інтелектуального капіталу. Дослідженнями встановлено такі особливості об'єкта управління:

1. Інтелектуальний, творчий характер процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу, що виражається у витратах творчо-креативної творчої енергії особи. Саме в результаті акумульованої енергії та інтелектуального потенціалу співробітника відбувається формування додаткового інтелектуального продукту, значення якого полягає в підвищенні ефективності функціонування підприємства, зокрема, в підвищенні конкурентноспроможності продукції (внаслідок зростання технічного рівня, якості), зниженні трудомісткості робіт, забезпеченні ресурсо- й енергозбереження.

2. Поєднання виробництва і споживання у рамках процесів формування й розвитку інтелектуального капіталу. З одного боку, працівник усе глибше вникає у виробничі процеси, а з іншої - діяльність на робочому місці більшою мірою передбачає споживання інформації і засвоєння знань, отриманих іншими людьми. У результаті відбувається розмивання меж між продуктивною і непродуктивною працею, між виробничою діяльністю і дозвіллям, між виробництвом і споживанням. Виникає перехід від чистого виробництва до продуктивної діяльності, що сприймається в якості своєрідного дозвілля.

3. Унікальність, висока міра новизни результатів процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу пов'язана з соціально-психологічними особливостями особи, відмінними

рисами його мислення. Інтелектуальна діяльність спрямована на винахідництво, отримання новизни як сукупності властивостей, що характеризують радикальність змін об'єкта і надають йому право називатися новим. Новизна, що забезпечує сукупність покращених характеристик (властивостей, показників, параметрів тощо), сприяє підвищенню якості і конкурентноспроможності продукції (послуги).

4. Наявність синергетичного ефекту. Об'єднання інтелектуальних потенціалів співробітників у процесі виконання творчого завдання характеризується конструктивним синергетичним ефектом який може бути і деструктивним при негативному впливі корпоративної культури організації.

5. Потреба в інтелектуальному потенціалі. Інтелектуальний потенціал співробітників, як сукупність знань, досвіду і креативних здібностей, виступає в процесі формування і розвитку інтелектуального капіталу як своєрідний засіб виробництва. Отже, ефективність інтелектуальної діяльності залежить передусім від інтелектуального потенціалу співробітників.

6. Повна або часткова відсутність матеріального втілення процесів формування та розвитку інтелектуального капіталу пов'язана з тим, що діяльність мозку невидима для ока, творчий процес має ендогенний характер, як і його результати, які формалізуються за допомогою перенесення знань на матеріальний носій. Але матеріальний носій у відриві від творця знання значно втрачає свою корисність.

7. Безперервність, динамічний характер процесів формування і розвитку виражається в тому, що співробітник, перебуваючи під впливом творчого завдання, не перестає ним займатися навіть після закінчення робочого дня. Прокручує

в голові це завдання, намагаючись знайти його вирішення. Цей процес відбувається безперервно і охоплює поле життя особи і підприємства. Крім того, отримання творчих результатів автоматично викликає діалектичний розвиток, тому процес створення нового у рамках суспільства не припиняється ніколи.

8. Значна потреба в інформаційному забезпеченні. Як і будь-які процеси, дані процеси вимагають використання потоку інформаційних ресурсів. Ресурси в творчій інтелектуальній діяльності, в основному, використовуються як існуючі знання, дані й інформація. Саме в процесі обробки цих вхідних ресурсів виходить додатковий інтелектуальний продукт як наслідок витраченої енергії, що зумовлює високу потребу креативної діяльності у відповідному інформаційному забезпеченні.

9. Охоплення усіх служб і підрозділів підприємства. Творча діяльність охоплює усі служби і підрозділи підприємства, включаючи не лише технічні відділи, які реалізують НДДКР, але і маркетингові, фінансові, кадрові та такі, що забезпечують управління нею.

Це пов'язано з безперервним створенням наукових ідей, технологій вивчення й аналізу ринків, маркетингових інструментів, процедур управління фінансовими потоками, методик фінансового аналізу, технологій стимулювання розвитку співробітників, методів й інструментів управління, технологій отримання, обробки й аналізу інформації тощо, що обумовлюють появу конкурентних переваг компанії. Таким чином, підвищення ефективності діяльності досягається за рахунок того, що всі служби підприємства активно займаються виробництвом інтелектуального капіталу, який приносить йому фінансовий і соціальний ефект.

10. Залежність від інтелектуальної активності. Результативність процесів формування і розвитку інтелектуального капіталу значною мірою залежить не лише від інтелектуального потенціалу особи, але і від її інтелектуальної творчої активності. Саме темпи зміни інтелектуальної активності характеризують перетворення інтелектуального потенціалу і вхідної інформації в додатковий інтелектуальний продукт.

Суб'єктами управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу є керівники служб і підрозділів підприємства, співробітники маркетингових, патентних, кадрових відділів, відділів з управління інтелектуальною власністю й інтелектуальним капіталом. Особливостями суб'єктів управління є їх висока кваліфікація, економічна та (або) юридична освіта, розуміння суті і специфіки об'єкта управління. Важливе значення має здатність менеджерів висувати нові

ідеї і працювати в нових галузях науки і техніки без постійного контролю керівництва. Такі особисті якості, як новаторство й ініціативність, стають важливими чинниками успішної роботи.

У процесі управління процесами формування і розвитку інтелектуального капіталу приймаються рішення з формування інформаційно-інтелектуального середовища; розробки програм і визначення напрямів створення інтелектуального капіталу; визначення потреб в інтелектуальних ресурсах; використання фондів знань; збільшення продуктивності інтелектуальної праці; розвитку лідерства і схильності до творчої роботи; формалізації і регламентації процедур для координації дій усіх фахівців, задіяних в управлінні формуванням і розвитком інтелектуального капіталу; встановлення прав і відповідальності співробітників, які приймають участь в створенні і розвитку інформаційно-інтелектуальної бази підприємства; формування системи методів і способів збору, передачі, обробки, зберігання і використання інформації; забезпечення збереження інформації і розроблення заходів обмеження доступу до неї; забезпечення моніторингу зовнішнього середовища; припинення витоку комерційної інформації в зовнішнє середовище; ідентифікація інтелектуального капіталу, що підлягає правовому захисту; організування правового захисту; припинення недобросовісної конкуренції; проведення аналізу й оцінювання комерційної вартості інтелектуального капіталу; залучення інтелектуального потенціалу сторонніх підприємств; обґрунтування доцільності інвестування фінансових коштів розвитку інтелектуального потенціалу організації.

Особливості рішень з управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу полягають у тому, що вони значною мірою пов'язані з аналізом ситуації на ринку, обліком тенденцій попиту на розробки; характеризуються високими вимогами до знання правових і юридичних основ взаємовідносин із партнерами внаслідок специфіки товару; сприяють інтелектуалізації трудової діяльності, підвищенню її наукомісткості; важко піддаються стандартизації, оскільки проблеми, на вирішення яких вони спрямовані, несхожі і нестандартні; спрямовані на зміну складу виготовлених товарів і послуг, поліпшення їх якості, розвиток і задоволення зростаючих потреб особи і суспільства; мають високий рівень невизначеності і ризику; чинять вплив на розвиток і ефективно функціонування підприємства; руйнують економічну рівновагу, вносять протиріччя і невизначеність в економічну динаміку; приймаються на усіх рівнях управління; спричиняють виникнення опору; вимагають

використання відповідного методичного забезпечення, зокрема використання методик оцінки індивідуального вкладу в процес формування і розвитку інтелектуального капіталу, оцінки комерційної вартості створюваних інтелектуальних продуктів, а також методик моніторингу діяльності з управління формуванням і розвитком інтелектуального капіталу.

Отже, діяльність менеджерів з управління інтелектуальним капіталом носить творчий інтелектуальний характер, а управлінські рішення, що приймаються, направлені на стійкий інноваційний розвиток для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин.

Основним інтелектуальним продуктом комерціалізованого інтелектуального капіталу підприємства є інновації. Визначимо основні риси, притаманні ринку цих процесів.

У 2010 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1462 підприємства, або 13,8% загальної кількості обстежених промислових підприємств порівняно із 1411 підприємств і 12,8% у 2009 році. Із загального обсягу витрат найбільше коштів витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення - 5051,7 млн.грн. На придбання внутрішніх науково-дослідних розробок (далі - НДР) - 818,5 млн.грн., зовнішніх НДР - 177,9 млн.грн., придбання інших зовнішніх знань - 141,6 млн.грн.; загалом на навчання та підготовку персоналу для розробки та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів, діяльність щодо ринкового запровадження інновацій та інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій, - 1855,7 млн.грн [11].

Нові технологічні процеси у 2010 році впроваджували 522 підприємства, кількість таких процесів становила 2043, з них маловідходних і ресурсозберігаючих - 479.

Більше 40% інноваційно активних підприємств впроваджували інноваційні види продукції, кількість яких склала 2408 найменувань, у т.ч. 663 - нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо. Продукцію, що була новою для ринку, запровадили 182 підприємства, кількість такої продукції становила 606 найменувань, з них нові види машин, устаткування, прилади апарати тощо - 298.

У 2010 році інноваційну продукцію реалізували 964 підприємства на суму 33,7 млрд.грн. Продукцію, що була новою або суттєво вдосконаленою для ринку, поставляли 270 підприємств. Її обсяг становив 11,0 млрд.грн., або 32,6% реалізованої інноваційної (проти 8,5 млрд.грн. і 27,1% у 2009р.). Найбільший обсяг реалізували підприємства машинобудування - 5,6

млрд.грн., що складало 51,9%, загального обсягу інноваційної продукції цих підприємств. У 2010 році майже кожне четверте інноваційно активне підприємство поставляло свою продукцію на експорт, обсяг якої становив 13,7 млрд.грн. Для впровадження нового або значно вдосконаленого продукту чи процесу 178 підприємств придбали 565 технологій в Україні та 142 за її межами, них 239 придбано з устаткуванням, 136 - як результат досліджень і розробок, 112 технологій придбано разом із цілеспрямованим прийомом на роботу кваліфікованих фахівців, 52 - за договорами на придбання прав на патенти за ліцензіями на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей та 3 технології - за угодами на придбання технологій та ноу-хау. Протягом останніх трьох років (2008-2010) інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1973 підприємства (або 18,6% обстежених) 76,0 % з яких придбали машини, обладнання та програмне забезпечення, 23,0 % підприємств займалися навчанням та підготовкою персоналу, 19,1% - здійснювали внутрішні НДР, 11,6% придбали зовнішні НДР, 10,4% - займалися ринковим запровадженням інновацій та 10,2% - здійснювали придбання інших зовнішніх знань [11].

У цей період інновації впроваджували 1562 підприємства, у т.ч. 1121 - інноваційні види продукції, з них 340 - нову продукцію виключно для ринку та 938 - нову лише для підприємства. Нові або суттєво вдосконалені інноваційні процеси впровадили 1128 підприємств, у т.ч. 996 - запровадили нові або суттєво поліпшені методи виробництва продукції, 193 - нову або вдосконалену інфраструктуру, методи постачання або розповсюдження продукції та 311 - нову або вдосконалену діяльність із підтримки процесів (системи матеріального обслуговування або операції щодо закупівель та обліку). Зміни у дизайні самої продукції чи її пакуванні, розміщенні, просуванні на ринку чи ціноутворенні випробували на практиці 420 підприємств. Нові організаційні методи у свою діяльність запровадили 426 підприємств.

Найважливішими партнерами зі співробітництва інноваційних підприємств були насамперед постачальники обладнання, матеріалів, комплектуючого або програмного забезпечення (17,1%), а також клієнти або споживачі (9,9%). Ці форми співпраці спрощені завдяки вже існуючим комерційним зв'язкам між задіяними у спільному виробництві партнерами. Те ж можна сказати і про партнерів, які визначаються як "підприємства в межах вашої групи підприємств", яких 3,3%. Три типи партнерів, діяльність яких насамперед спрямована на розробку нових продуктів або процесів

(консультанти, комерційні лабораторії або приватні НДІ, університети та інші вищі навчальні заклади, державні НДІ), зазначили від 6,0% до 3,4% підприємств. При цьому установи державного

сектора знаходяться серед тих партнерів, з якими співпрацюють найменше, зв'язок між підприємства і державним сектором досить слабкий.

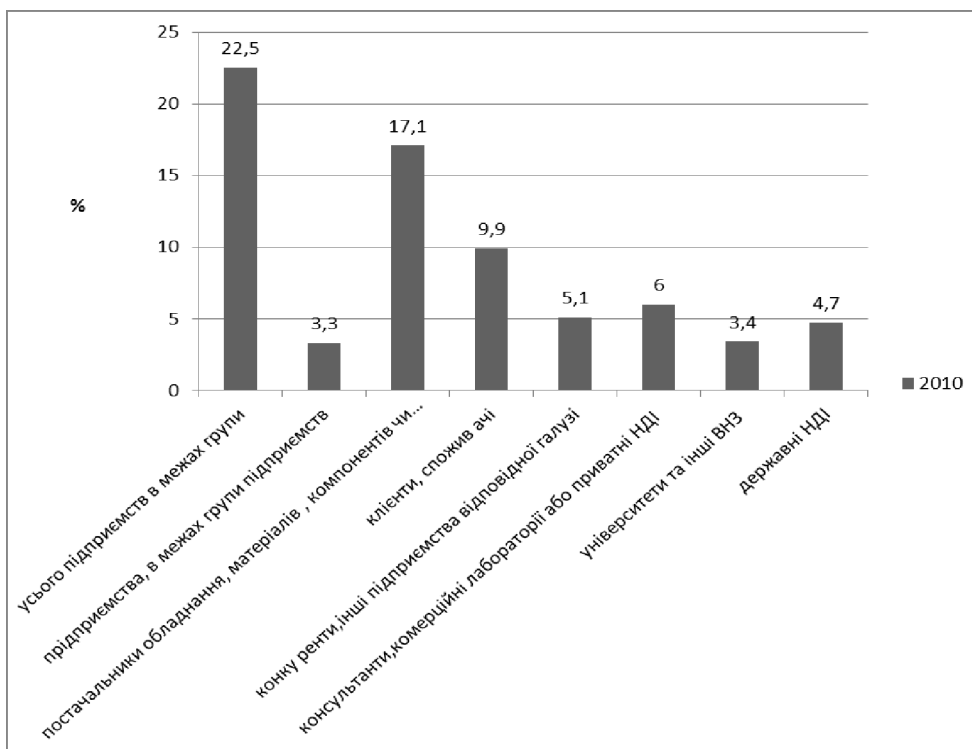

Рис. 2 Розподіл підприємств із технологічними інноваціями, які здійснювали інноваційне співробітництво, за типами співробітництва протягом в 2010 році, % [11]

Здійснювати інновації підприємствам перешкоджали такі фінансові чинники: занадто високі інноваційні витрати, недостатність коштів у межах організації або групи підприємств і поза її межами. У більшості випадків інновація є дорогим заходом, і підприємства, що виконують НДР, повинні вкладати кошти в технічне обладнання та заробітну плату висококваліфікованого персоналу. Ці витрати досить високі і не гарантують швидку окупність. До ринкових чинників відносимо: домінування певних підприємств (сильні конкуренти), невизначений попит на інноваційні товари або послуги. На багатьох ринках жорстка конкуренція сприяє скороченню циклу виробництва. Деякі ринки насичуються, і досить важко безперервно знаходити нові ідеї для виробництва нової продукції або послуг.

Отже, в умовах динамічного зростання і розвитку ринку інтелектуальних продуктів тільки активні стратегії формування, розвитку і використання результатів інтелектуальної діяльності можуть забезпечити глобальну конкурентоспроможність вітчизняного підприємництва.

Інтелектуальний капітал становить собою

нагромаджений запас інтелекту (творчості) та його продуктів, виражених у грошовій формі. Управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу підприємства відбувається через керуючу систему, суб'єкт управління, за допомогою якої відбувається процес управління підприємством і керовану систему, безпосередньо на яку керуюча система здійснює вплив. Керуюча система, в свою чергу, здійснює зворотній вплив на керовану систему.

Для визначення особливостей управління формуванням та розвитком інтелектуального капіталу необхідно визначити особливості об'єкту управління, особливості суб'єкту управління та особливості ринку інтелектуальних продуктів.

Список літератури:

1. Бутнік-Сіверський, О. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) Текст / О. Бутнік-Сіверський. - Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc
2. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал. - СПб: Питер, 2001. - 288 с.

3. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. - К.: Інститут економіки і прогнозування; Фенікс, 2003. - 1008 с.
4. Дресвянников, В.А. Интеллектуальная деятельность как основа формирования интеллектуального капитала промышленного предприятия : моногр. - Пенза : ИИЦ ПГУ, 2007. - 164 с.
5. Кендюхов О.В. Интеллектуальный капитал предприятия: методология формирования механизма управления: Монография / О. В. Кендюхов. - Донецьк: НАН України. Ін-т економіки пром-ті; ДонУЕП. - 2006. - 307 с.
6. Климов, С. М. Интеллектуальные ресурсы общества [Текст] : монография / С. М. Климов. - СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2002. - 199 с.
7. Козырев А.Н. Оценка стоимости нематериальных активов и интеллектуальной собственности. - М.: РИЦ ГШ ВС РФ, 2003. - 368 с.
8. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навчальний посібник. - 2-ге вид. доп. і перероб. - Львів: Національний університет "Львівська політехніка" (Інформаційно-видавничий центр "ІНТЕЛЕКТ+" Інституту післядипломної освіти), "Інтелект-Захід", 2003. - 352 с.
9. Л. И. Лукичева. Управление интеллектуальным капиталом. Серия: Высшая школа менеджмента. Изд. Омега-Л. 2007. - 560 с.
10. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: Монографія. -Львів, Аверс, 2007. - 304 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Статистичний збірник за 2010 р. - К., 2011. - 282 с.
12. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Academia. - 1999. - С. 372-401.
13. Чухно А.А. Інформаційна постіндустріальна економіка : теорія і практика. - К: Логос, 2003. - 631 с.

Аннотация

Оксана Липыч

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЕМ И РАЗВИТИЕМ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследуются сущность процесса управления интеллектуальным капиталом, особенности субъекта и объекта управления интеллектуальным капиталом, особенности управления формированием и развитием интеллектуального капитала предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал предприятия, процесс управления интеллектуальным капиталом предприятия, субъект управления, объект управления.

Summary

Oksana Lipysh

THE MANAGEMENT PECULIARITIES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'S INTELLECTUAL CAPITAL

The article investigates the peculiarities of the formation and development of the intellectual capital. For this aim we should define features of the intelligent products as a specific product on the market, the features of the innovation market in Ukraine and the characteristics of the intellectual capital management.

Keywords: intellectual capital of the company, reproduction of the intellectual capital, the management features of the formation and development of the intellectual capital.